

НАМЈЕРАВАНО УБИСТВО ВОЈВОДЕ МАША ВРБИЦЕ*)

Кад се војвода Машо Врбица вратио у Бањалуку из Херцег-Новог куда је наводно ишао да обиђе свог болесног сина Лабуда, затекао је писмо Сава Маркова Почека писано у Котору 15. фебруара 1895. г. Врбица, који је становао на свом добру што му га је дао министар Калај, односно Земаљска влада у колонији Рудолфстал код Бањалуке, тако је озбиљно схватио садржину Почекова писма да га је одмах сјутдан по повратку из Херцег-Новог, 22. фебруара 1895. г., предао бањалучком окружном предстојнику баруну Лазаринију.¹

Почек на почетку писма јамчи својим животом за истинитост садржине онога што му јавља. У Фијуми (Ријеци) састао се Почек идући на Цетиње са Ристом, сином попа Видака Јабучанина, и овај га је питао у Котору да ли зна ко је Врбици послао неке телеграме књаза Николе, који су му наводно украдени из џепа „гуњине“. Почек је рекао да о томе не зна ништа, а кад је стигао на Цетиње звао га је војвода Шако и о свему испитивао. Војвода Шако се много интересовао за Врбицу и питао да ли би се могло наћи начина да буде убијен, на какав начин би то убиство могло бити изведено, да ли ко чува Маша Врбицу и најзад је питао самог Почека да ли би се он прихватио да убије Маша Врбицу, а у том случају би му господар све опростио што му се досад замјерио. Почек је прихватио понуду војводе Шака Петровића, а овај му је рекао да ће га господар позвати за један мјесец дана, да дотле никуд не иде и да ништа ни с ким не разговара.

Мјесец дана касније позвао је Почека Стево Лазов, један од првих чиновника престолонаследникових уз Ника Пејановића и који стално иде уз њега, и саопштио му да му је познат његов разговор са војводом Шаком. И Стево је поновио Почеку исто питање, тј. да ли би му бастало да убије Врбицу. Овај је поново изјавио да би то учинио, само нека му господар нареди и нека му се каже како ће доћи до Врбице. Стево је хтио да Саво Почек одмах крене на пут ради извршења убиства, али се он изговарао да је сада зима и да је боље причекати до прољећа, а дотле се о свему распитати и за све побринути. На том састанку било је говора и о томе да се Врбици украду нека писма

*) Из тајних архива Президијалног бироа („Црни кабинет“) Зем. владе за Востну и Херцеговину у Сарајеву и архива Ц. и кр. Заједничког министарства финансија у Бечу — Одјељење за Босну и Херцеговину. Акта се налазе у Државном архиву НР БиХ у Сарајеву.

¹ ЗМФ (= Заједн. мин. финансија у Бечу — Одјељење за БиХ), бр. 303 Президијал БХ (= Пр. БХ) од 11. III 1895. Писмо баруна Лазаринија послано је Калају курирском поштом и није протоколирано. Додато је уз акт бр. 303/1895. Ту се налази и писмо Маша Врбице.

која су се код њега налазила. Та писма требало је да Врбици украде Исаило Томић, бивши лекар, за кога се у аустријским актима каже да је социјалистичког освједочења и да је у Прагу написао брошуру: „Циљ социјализма“.

Кад се Саво Почек о Божићу састао поново са Стевом Лазовим, сазнао је од њега да ће Врбица доћи у Црну Гору и да му књаз том приликом спрема некакву замку. Почек је такође сазнао да је у Црној Гори неки Митар Марков Јелачић из Бихаћа, који је већ признао да га је Врбица послао да убије црногорског престолонаследника и да је тим послом дошао о Петрову дне 1894. г. Митру је изнуђено признање под мукама јер га је мучио исти Стево Лазов и између осталог чукао му бркове. Послије признања тај Митар је бачен у тамницу на Медовину гдје лежи окованих ногу и руке.

То је кратка садржина писма Сава Маркова Почека Машу Врбици, а на крају му Саво пише да ће доћи у Босну и са Врбицом о свему поразговорити. Саво надаље вели да ће све што још дозна јављати Врбици и поново потврђује истинитост својих навода ријечима: „Ја сам син поштеног Марка Почека, а унук Ђуров, Пуранов и Вуканов“.

На једном одвојеном папирићу Саво је још написао да му је забрањено да иде у Котор, али је ипак неким тајним каналом преко Никшића и Џуца долазио код Зекоте и ноћу ишао у Котор. Упозорава Врбицу да се чува јер га неко може да убије, „јер око Вас се живо ради“, а он сам се спрема за одлазак и кренуће што прије.

Писмо је написано лијепим ћирилским писмом, а коверат у коме се налази није адресован.

Барун Лазарини шаљући писмо што му га је предао Врбица министру Калају у Беч, у кратком коментару каже да ствар треба узети са извјесном резервом, али је писмо „у најмању руку интересантно“.²

Калај, који је из сукоба књаза Николе са његовим опозиционарима хтио за интересе Аустро-Угарске да извуче што већу корист, показујући се у приликама пријатељски расположен према једној и другој страни, није се много заинтересовао случајем намјераваног атентата на Врбицу, него је смислио да ствари даде у неку руку дипломатски карактер пребацујући тежиште слу-

Акт окружне области у Тузли, бр. 350 рез. од 30. V 1894. У овом акту што сам га између два рата исписао у Тузли налази се једно саопштење Маша Врбице из 1894. г. у коме он наводи да је обавијештен да књаз Никола планира против њега атентат. То убиство Врбице требало би да изврше људи из братстава: Ђеклићи, Озринићи и Чевљани. Барун Лазарини је с тим у вези предузео потребне мјере предострожности.

чаја на односе између Црне Горе и Аустро-Угарске. На то га је потакао сам барун Лазарини.³

Тим поводом Калај се послужио једном брошуром такође црногорског емигранта и противника књаза Николе Исаила. Томића Томић је написао 1894. г. у Бањој Луци један спис коме је дао наслов: „Истинита ријеч правој истини“, написао Мајстор правде И. Т. Т. — Д. Томић је на насловној страни навео да је брошура штампана у Б. Луци и одредио јој цијену 30 новчића по комаду. Брошуру је Томић предао Машу Врбици с тим да се јавно публикује, свакако о трошку диспозиционог фонда Земалске владе у Сарајеву. Врбица, као и увијек опрезан, предао је брошуру Баруну Лазаринију, а овај, опет послао ју је Калају. Један и други, премда је брошура представљала извјестан напад на књаза Николу и његов својеволјни режим, нијесу се сложили да брошура има само тај циљ, него су у њеној садржини видјели „двоструку улогу“ Исаила Томића. Стога је Калај, поводом писма Врбичиног о атентату, смислио да се на други начин послужи Томићевим манускриптом, умјесто да га публикује. Он је прихватио предлог баруна Лазаринија да се брошура пошаље књазу Николи и да се нагласи у писму како „Аустро-Угарска у Босни не трпи на босанском територију никаквих интрига ни агитација против књаза“. Томе потхвату претходило је протјеривање из Бање Луке Исаила Томића.

Томић је знао да у његовом протјеривању има прсте и Машу Врбица, па је и сам предузео нападе на Врбицу и наканио да га потпуно изобличи као аустројског човјека.

Лист „Србобран“, који је излазио у Загребу, донио је у јануарском броју 1895. г. чланак у коме се каже да се у Трсту појавила нека брошура у којој се наводи цио низ неваљалштина (»Unthaten«)⁴ војводе Маша Врбице и баруна Лазаринија. Ту се, цитирајући и странице брошуре, доносе појединости против Врбице и Лазаринија. На стр. 7. се каже да је Врбица био прави „адлатуш“ (доглавник — В. Б.) књаза Николе. Књаз је против њега стално добијао из народа разне тужбе, али им у прво вријеме није поклањао нарочиту пажњу. Најзад се освједочио да је народ у праву. Та тврдња се у брошури потврђује и једним конкретним примјером. Кад је Црна Гора правила пут према турској граници, Врбица је преузео старање око изградње једне дионице пута. Премда је добио од државе потребан новац да редовно исплаћује предузимаче, он то није чинио, него им је давао новац само уз неки залог или уз интерес. Књаз Никола, не вјерујући у то, хтио

³ ЗМФ, бр. 303 Пр. БХ/1895. У попутном писму баруна Лазаринија Калају изражено је мишљење да Томићев рукопис не би могао да послужи као успјешан напад против књаза и његове владе (»Dieses Manuscript ist wol zu einem wirkungsvollen Angriff gegen den Fürsten und seine Regierung nicht geeignet«).

⁴ „Србобран“ Загреб, бр. 146/1895.

је ипак да се о томе сигурно освједочи. Послао је по неком Далматинцу шипку злата која је била пунцирана а потицала је из помоћи што ју је Русија слала Црној Гори, с тим да је Далматинац заложу код Маша Врбице. Овај је то и учинио, а кад је књаз доцније послао Далматинца да ту шипку искупи, Врбица се направио невјешт и рекао да он ништа не зна о некој шипки злата. По налогу књажеву начињен је претрес у кући Маше Врбице па је том приликом пронађена и та шипка злата. Врбица је последије тога емигрирао из Црне Горе, начинивши се у очима свијета „мучеником црногорским“. Даље се наводи како је Аустро-Угарска прихватила Врбицу као емигранта, који је добио од Земаљске владе у Сарајеву знатан комплекс земље у Рудолфсталу код Бање Луке, гдје се стално настанио. Игра се, како видимо, све више заплитала, а Томић је очевидно играо на двије карте и хтио да Врбичин случај са политичког терена пренесе на посве други, чак криминални терен, и тако га дискредитује.

Овај Томићев напад услиједио је због тога што му Врбица на његово тражење не само није хтио да врати брошуру о којој је овдје ријеч, него је чак и протјеран из Босне.

Приказаћемо укратко у чему се састојало дипломатско искоришћавање Томићеве брошуре, које је предузео министар Калај. Године 1893. извршио је млади краљ Александар Обреновић државни удар помоћу свог оца Милана и преузео владарску власт. Александар је балансирао између радикала и либерала, односно напредњака, али свјестан снаге тада младе радикалне партије у народу, доводио је и радикале на чело својих влада. Отуда у аустријским тајним списима резонување да нови режим у Србији није никако у односу на Аустро-Угарску онај и онакав какав је био за Миланове владавине. Чак се назире и извјесно непријатељско расположење према Аустро-Угарској. Радикали су истицали да сарајевска влада у сагласности с Бечом ровари против књаза Николе и црногорске владе, да окупља у циљу свога таквог рада око себе црногорске емигранте, који у Босни штампају разне брошуре против књаза и црногорске владе, шире их и растурају.

Калај, да би доказао да то није тачно, одлучио је, споразумно с министром иностраних послова грофом Калнокијем, да Томићеву брошуру пошаље на Цетиње, с напоменом, како смо то већ претходно нагласили. Па не само то, него аустроугарска управа у Босни и протјерује писце таквих пасквила и памфлета. Брошура је требало да буде у оригиналу достављена књазу преко аустроугарске мисије на Цетињу.

Очигледно је да је министар Калај био далеко више заинтересован дипломатском страном овог случаја него намјераваним атентатом на Врбицу, па је Томићеву брошуру пажљиво прочитао и издвојио из ње поједине ставове на које је погдјегдје ставио и напомене. Ми ћемо врло кратко цитирати садржину тих ставов-

ва јер су историјски интересантни и претпостављајући да оригинал тога Томићевог манускрипта није сачуван.

Ту се најприје каже да је Црна Гора у садањем времену предмет жестоке новинске полемике, јер просвијећене европске нације гледају и данас на Црну Гору истим очима као и на дивљу Албанију. Уназад неког времена јавила су се у Црној Гори слободоумна настојања чији су носиоци били угледни и утицајни људи, како домаћи тако и страни. То, међутим, није било по вољи црногорској влади која је те људе почела да гони и најзад их приморала да напуштају своју домовину Црну Гору и да иду у туђину. Влада и књаз су мислили да ће на тај начин моћи да из глава људи избију многе слободоумне идеје, па је поменуте људе приказивала народу као издајнике земље, као антидинастичаре и сл. Кад се и иностранна јавност преко своје штампе заинтересовала за ствар и почела се питати због чега емигрирају из земље не само Црногорци домороци, него земља напуштају и странци, влада је почела да наима за добар новац и други дио штампе да би пишући у њену корист били прикривени њена дрскост, неправда и покварењаштво. Док су се на једној страни јављали дрскост, неправда и покварењаштво, на другој страни су се јавиле продане душе и среброљупци. Што је пак најжалосније, и србијанска журналистика се поставила на становиште: „Ко боље плати“. Овдје би се, каже се даље у брошури, могли изузети само „Видело“ и „Наше доба“ и неутрална либерална штампа, изузевши „Стару Србију“.⁵

Уз овај извод из поглавља Томићеве брошуре додаје Калај да је сада тиме ријешено питање ко је писац оних чланака у „Виделу“ који су објављивани под псеудонимом или шифром „Катуњанин“. У тим чланцима се на још драстичнији начин окривљују књаз и влада за прилике које владају у Црној Гори, него што је то учињено у Томићевој брошури.

Скоро дословно су издвојене све оптужбе против књаза и владе које су се налазиле у Томићевој брошури, а оне се свode на сљедеће: књаз је сам себи додијелио, а раздијелио и међу своје рођаке, неке земље које су припале Црној Гори кад је добила Никшић, Бар итд. Тако је Црна Гора подијељена на спахилуке, због чега се у Црној Гори гуши не само либерални покрет него и све слободоумне реформе које је започео сам Машо Врбица. Црна Гора пријатељује са Русијом која је противник свих слободоумних тежња. Са свим тим и у вези, завладали су у земљи тиранија и прогони најугледнијих људи, а то је изазвало емиграције. У Црну Гору су били дошли странци с циљем ширење просвјете и науке у црногорском народу, а нарочито

⁵ „Видело“, орган Српске напредне странке (Београд). Почео излазити 1880. г. „Наше доба“ (1885—1906), лист за политику, просвјету и културу. Уредник др Стеван Поповић (Н. Сад). Лист је имао конзервативан правац. „Стара Србија“ (1891—1896), орган нишких радикала.

учитељи, па су и они морали да напуштају Црну Гору. Посљедица тога било је опадање школства. Усљед експлоатације коју врше књаз Никола и његови сродници, завладало је у Црној Гори сиромаштво, а помоћ, што ју Црној Гори шаље Русија, стављају књаз и његови сродници у свој деп. Са Србијом су рђави односи, а краљ у заједници са Николом Пашићем ради о глави Обреновића пријестолу.

Сви наведени наводи своде се на констатацију да Црногорац не смије да има своју ријеч, ни свог права. Црна Гора је у ствари без закона, премда ти закони постоје, али на папиру. Црногорском човјеку су ускраћена лична права грађанина, па му чак ни његов иметак није сигуран, премда постоји „Закон о имовини“. У оваквим приликама могло би да буде од помоћи само парламентарно стање, односно устав.

„Ако би, каже се даље, књаз Никола и његова влада продужили да управљају Црном Гором под утицајем петроградског пандура или стражара («Wächter») како се то досад радило, могло би доћи до тога да се народ лати оружја и да сам затражи своја права. Тада би, опет, пошто Европа неће да трпи ремећење мира, дошло до тога да Европа даде налог некој сили: „Напријед марш!“ То би била наша несрећа, то ми не бисмо жељели, јер смо од старине навикли да будемо самостална држава. То црногорска влада не би смјела да изгуби из вида“

Издвојено је из брошуре, и то тачка по тачка, све оно што терети књаза Николу и црногорску владу. И то ћемо укратко поменути: смрт гувернера морачке нахије Богдана Минедовића (ваљда Мемедовића? — В. Б.) која је остала прекривена велом тајне. Њега је по једној верзији убила цетињска полиција по књажевом налогу, а по другој верзији убио га је Михаило Божић, бивши архимандрит манастира Мораче, у споразуму с књазом и војводом Ђуром Церовићем. Узрок убиства могло би бити то што је издао Србији припремане препада што га је 1886 г. припремао против Србије књаз Никола.

Интересантно је како Томић објашњава због чега је из Црне Горе отишао Васа Пелагић. Он наводи како је књаз једном приликом показао Пелагићу свог сина Данила и рекао му „Васо, ово је будућа срећа Црне Горе и свеколиког Српства“ На то је Пелагић одговорио: „Петровићу, колико га ја познајем с психолошке стране, он ће бити највећа несрећа Црне Горе и свеколиког Српства“. Послије тога наређено је Васи Пелагићу да одмах напусти Црну Гору.

Калај је извукао из брошуре за своју оријентацију и случај с Мићом Љубибратићем. На једној скупштини херцеговачких главара узео је ријеч Мићо Љубибратић, па је у вези са његовим излагањем дошло до сукоба између њега и војводе Пеке Павловића који је чак покушао да Љубибратићу истргне пушку из руку. Дошло је и до гушања, али су их други раставили. На тра-

жење осталих присутних оба су предали пушке, а Пеко је чак предложио да се измире. Читава ствар нека се претресе на Цетињу. Послије тога су сви кренули са скупштине. Херцеговци (Невесињци, Корјенићи, Кривошијани и два Самарџића) ишли су пут Невесиња преко Дабра. За њима су заостали Љубибратић и Алекса Јакшић који се на скупштини такође хтио да покрви са Ђуром Раданом. И том приликом, јер су у близини њих били Пеко и Радан, дошло је поново до заједничког гушања, којом приликом су ова двојица одузели Љубибратићу све што је имао уза се. И овај случај се приписује књазу Николи који је наредио Пеку Павловићу да иступи против Љубибратића, јер је књаз сумњао да Љубибратић намјерава да за рачун Србије дигне устанак у Херцеговини.

Даље се каже да узрок бројних емиграција није глад како се то жели да прикаже, него књажев апсолутистички режим који не даје никаквих гаранција ни за личну ни за имовну безбједност црногорских грађана. Књаз Никола је у стању да у свако доба некоме одузме његов иметак и да га даде другом да би га себи придобио, или у противном случају да га протјера.

У истом предмету који се односи на припремани атентат на Маша Врбицу, цитирају се и неки подаци из књиге (брошуре): „Права истина, или искрени пријатељ своје домовине“, што ју је написао „Србин из Херцеговине-Мостарац“. Из тих података сазнајемо да је у убиству кнеза Данила (1860) узео учешћа и његов брат велики војвода Мирко, отац књаза Николе. Надаље се говори о томе како је књаз Никола задржавао за себе жито што га је Црној Гори слала Русија и како га је продавао 60 кг по 6 форинти и 50 крајцара. Задржао је такође и новчану помоћ од неколико милиона франака, јер он (књаз) ставља на рулет у Монте Карлу одједном по 300.000 франака, итд.

И гроф Калноки се заинтересовао за читав овај случај, примио предлог министра Калаја 16. марта 1895. г. и о свему обавијестио аустроугарског резидента на Цетињу Миленковића. У писму Калноки наводи како је Томић прије кратког времена саставио брошуру о којој смо говорили и покушао да наговори Маша Врбицу да је публикује. Врбица не само што није публикувао тај спис, него га је предао баруну Лазаринију, а Томић је због тих интрига протјеран из Босне. Калноки обавјештава Миленковића да му сљедећом поштом шаље тај манускрипт да га преда књажевској влади. Као строго повјерљиво саопштава Калноки Миленковићу да је држање Земаљске владе у Сарајеву према књазу и црногорској влади лојално, премда се српска радикална странка управо труди путем своје штампе да осумњичи Ц. и кр. владу због таквих публикација непријатељских према црногорском кнезу Николи. Земаљска влада у Сарајеву је спрем-

на да се супротстави сваком роварењу против књаза Николе и његове владе.⁶

Из даље преписке се види да је Миленковић посјетио књаза Николу и извршујући стриктно налог Калнокијев предао је књазу Томићев манускрипт.⁷

Даљи ток ствари се поново оријентише на намјеравани атентат на војводу Маша Врбицу. Калај је имао на Ријеци свог конфидента Емила Касумовића који га је 15. јула 1895. г. обавијестио да је књаз Никола најмио неког Луку Филипова с тим да оде у Босну и да тамо убије Врбицу. Лука Филипов се наводно већ сад налази на Ријеци под лажним именом с тим да се упути као сљепачки вођа према бихаћкој граници. Касумовић обавјештава Калаја да ће колико је сјутра моћи да му јави и право име атентатора, јер је у саобраћају са неким агентом Милошевим који је према њему искрен. Касумовић се Милошеву приказује тако да овај у њему види такође агента за српску царевину под Николом I. Он је добро упућен и у интриге радикала против династије Обреновића које нарочито плету Пашић и владика Петрановић.

Калај је послије тога извештаја одмах наредио да се трага за овим сљепчким вођом, а уједно је писао и баруну Лазаринију да се обавијести код Врбице да ли му је шта познато о том атентату који се спрема против њега и ко би могао да буде Лука Филипов?⁸ Врбица је рекао Лазаринију да је и сам у неколико махова обавијештен о спремању атентата против њега, али да о Луки Филипову не би знао ништа казати, док не би добио макар опис како изгледа. Барун Лазарини је поводом овога Калајевог писма предузео опсежне мјере за обезбјеђење Маша Врбице, а њега самог упозорио да што је могуће више ограничи своје кретање.

Барун Лазарини је ипак посумњао у тачност навода конфидента Касумовића, јер му је било чудно због чега би тај атентатор са својим другом обилазио чак око Бихаћа, кад је онај ко их је послао знао тачно гдје се налази Маша Врбица.⁹ Нешто касније Врбица је саопштио Лазаринију своје мишљење ко би могао да буде Лука Филипов. По његовом мишљењу то је Перо Филипов-Тержум из села Залази у Његушима, високог је раста, стар 30—40 година, плаве косе и плавих мањих бркова, свијетлих очију и орловског носа. Врбица каже да је тог Луку Филипова књаз већ једном слао да га убије још кад је Врбица био у Бихаћу. Врбица је за ту намјеру сазнао од свог познаника Оравца,

⁶ ЗМФ, 326 Пр. БХ од 17 III 1895. У овом акту се налази цио текст Калнокијевог писма.

⁷ ЗМФ, бр. 417 Пр. БХ од 8. IV 1895. Према садржини акта ЗМФ, бр. 435 Пр. БХ од 12. IV 1895 г. Исаило Томић се у то доба налазио у Србији.

⁸ ЗМФ, 896 Пр. БХ од 17. VII 1895.

⁹ ЗМФ, 923 Пр. БХ/1895.

а њему је, опет, то саопштио у Србији сам Перо Филипов, јер се није смио да задржава у Босни.¹⁰

Изгледа да је и сам књаз Никола увидио да од атентата не може бити ништа и да би та ствар њему самом више шкодила него користила, па се латио других средстава против Маша Врбице. Почетком маја 1895. г. предао је црногорски министар иностраних послова. Г. Вуковић ноту и мемоар генералу Милинковићу, опуномоћеном аустроугарском министру на двору књазу Николе, тражећи енергично да влада у Бечу стане на пут роварењу које Машо Врбица врши против књаза и његове владе. Истодобно тражи да се поведе судски поступак (не тражећи екстрадиције) против Сава Ивановића, црногорског емигранта, против покушаја атентата на књазу Николу и престолонаследника Данила.

Кратко речено: аустријска влада са свом оштрином је одбила захтјев црногорске владе у погледу Маша Врбице, изражавајући сумњу у вјеродостојност неких приложених докумената (писама) у препису, којима је био поткријепљен захтев црногорске владе.¹¹

Аустроугарске власти у Босни, послвије свега овога, схватиле су врло озбиљно опасност која је Машу Врбици пријетила, па је Земаљска влада у Сарајеву издала строго наређење свима окружним областима као политичким инстанцијама у Босни, а исто тако и владином повјеренику за главни град Сарајево, да се поведу извиди о намјераваном атентату на Маша Врбицу.

Машо Врбица је дао још једно мишљење баруну Лазаринију о Луки Филипову које је он одмах доставио Калају. Ту се каже да би Лука Филипов могао бити идентичан са Луком Филиповим, прослављеним јунаком са Вучјег дола (1877), који је тада заробио турског команданта Осман-пашу. Тај Лука (Врбица даје и његов лични опис — В. Б.) је из Пипера, живи обично у Једецу, у блиским односима је с књазом, због своје ограничености није имао никад никаквог командног положаја, а посве је способан да изврши какво мучко убиство.¹²

Исаило Томић, за кога смо рекли да је написао поменућу брошуру коју је Врбица предао Лазаринију, вратио се међутим на Цетиње. Та вијест била је непријатна колико Врбици, толико и самом Калају, јер је Томић био упознат са многим Калајевим интригама и рађењима самог Маша Врбице. Нарочито се то могло односити на брошуру „Црна Гора под крај XIX вијека“ коју су

¹⁰ ЗМФ, 931 Пр. БХ од 26. VII 1895.

¹¹ ЗМФ, 983 Пр. Бх. од 5. VIII 1895. Ради се о писму Сава Ивановића митрополиту Митрофану (10. мај 1895) и Машу Врбици (16. VIII 1893). Нота и мемоар су на француском. Ту су и преписи поменутих писама Сава Ивановића као и писмо Маша Врбице Исаилу Томићу, писано на сарајевској Илици 15. IX 1893.

¹² Зем. влада за БиХ, бр. 3239 С И А од 25. VIII 1895 (ЗМФ, 1085 Пр. БХ од 29. VIII 1895).

написали Машо Врбица и Никола Ивановић, бивши ордонанс-офицер књаза Николе. Николи је Калај дао 50 форинти мјесечне пензије и он се сада налази код пензионисаног проте Шпадијера у Земуну. Брошура је публикована под именом учитеља Бацковића. Тај Бацковић је био дуже времена код Врбице у Б. Луци и примио новац за ауторство поменуте брошуре. Све ово саопштио је у Беч неки аустријски конфидент из Србије 8. септембра 1895. г. У саопштењу се каже да је Томић предао књазу Николи и нека писма која терете Маша Врбицу. Трећи дио брошуре: „Црна Гора под крај XIX в.“ у коме се говори о Русији, сачинило је неко непознато лице у Бечу. Читава брошуру је претходно прегледао и редиговао за вријеме љетњих ферија неки чиновник министра Калаја. Тим поводом је књаз Никола изјавио да ће се свим тим материјалом послужити дипломатским путем против Калаја, ако овај покуша да га нападне у којим новинама.

Калај се управо у то доба, кад је тај конфидентски извјештај стигао у Беч, налазио на Илици код Сарајева, па му је извјештај одмах достављен.

Аустријским властима је најзад успјело да ухвате слијепог гуслара и његовог вођу у Варешу код Сарајева почетком септембра 1895. г., али се установило да је то неки Ђорђе Јовановић из Рибнице код Жепча, с пратиоцем Маринком Лукићем из Голубиња код Жепча. Обојица већ седам година путују ради прошње по Босни и да, што је посве разумљиво, немају никакве везе с намјераваним атентатом на Маша Врбицу.¹⁴

Тиме је ова ствар добила и свој епилог. И књаз Никола а и Калај имали су рачуна да ћуте јер је читава дипломатско-конфидентска игра остала реми.

Почетком октобра 1895. г. примио је војводу Маша Врбицу у посебну аудијенцију сам цар Фрањо Јосиф I. Влада у Сарајеву претходно се информисала у Бечу да ли Врбица треба да дође пред цара у фраку, који он нема, или у народној црногорској ношњи. Калај је одговорио да дође у црногорској народној ношњи.¹⁵

Војислав Божићевић

¹³ ЗМФ, 1118 Пр. БХ, од 11. IX 1895.

¹⁴ Зем. влада за БиХ, Сарајево бр. 3478 С И А од 12. IX 1895 (ЗМФ, 1203 Пр. БХ од 17. IX 1895). Обојица просјака су били ухапшени. Калај је наредио Зем. влади да се настроже провјери идентитет осумњичених, а ако је потребно да се на лице мјеста изашаље из Сарајева посебан полицијски орган. Упор. и акт ЗМФ, 1227 Пр. БХ од 3 X 1895, као и акр Зем. владе бр. 3646 С И А од 29. IX 1895.

ЗМФ, 1257 Пр. БХ од 9. X 1895.